

AZ ANTIDISZKRIMINÁCIÓTÓL A POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓIG

A kaliforniai Disability Rights Advocates vezetői 1995-ben határozták el egy új magyarországi jogvédő szervezet, a *De juRe* Alapítvány létrehozását. Az alapítvány célja a sérült emberek jogvédelme, jog-sérelmeinek orvoslása a sérültség természetére való tekintet nélkül. Kitűzött célunk elérése érdekében jogi természetű kutatásokat végzünk, törekszünk a társadalom attitűdjének megváltoztatására, a sérült emberek önérdékérvényesítő képességének fejlesztésére, tehát képző, oktató és szervező munkát végzünk.

Az esélyegyenlőségi törvénytervezettel kapcsolatos szakértői munkám alapjául azok a keserű tapasztalatok szolgáltak, amelyeket egy civil szervezet vezetőjeként a rehabilitáció terén szereztem. A keserűség oka az volt, hogy az évek folyamán gyakran kérdésessé vált a végzett rehabilitációs munka értelme. A kommunikáció zavaraival foglalkozó szakember számára úgy fogalmazódott meg a kérdés, hogy vajon kinek, minek tanítják meg kommunikálni a súlyosan sérült, beszédképtelen gyermekeket, amikor a társadalom egyáltalán nem kíváncsi rájuk. A társadalom akkor a legnyugodtabb, ha ezek a gyermekek a világtól elzárva élnek otthonaikban, vagy amikor már nagyobbak, jó vastag falú intézetekben, s lehetőleg nem zavarják kerekesszékeik, kusza mozdulataik, furcsa kommunikációs eszközeik látványával az épek nyugalma. Vajon mi szükség a társadalmi integrációt célzó komplex rehabilitációra, ha a társadalom nem kívánja ezeket az embereket befogadni? Nem ők választották ezt az életet, így történt velük: szülészek hibás döntése, egy autóvezető figyelmetlensége, egy genetikai bukfenc, s túlsodródta a társadalomnak még a peremén is. Úgy tűnik, a mindenki számára adott jogok rájuk nem érvényesek. Mintha nem lenne joguk tanulni, közlekedni, rock-koncertre menni, nyaralni, mint másoknak. Mintha egyéni szerencsétől, szülői kintartástól függne, hogy megkapják-e a speciális ellátást, amire szükségük van. A gyakorlat azt mutatja, hogy nem lehet pusztán az emberek jóindulatára és empátiájára számítani, illetőleg az nem elegendő a sérült emberek társadalomba való integrálásához, tehát a joghoz kell fordulni. Legyen jog, legyen betartott törvény, amely biztosítékot, kapaszkodót, támaszt nyújt mindenkinek, akivel kevésbé bőkezűen bánt az élet, mint a szerencsés egészségesekekkel.

Az alkotmány 70/A. § (1) bekezdése kimondja, hogy a Magyar Köztársaság biztosítja mindenki számára az alapvető jogokat, „bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési, vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.” Ez az „egyéb helyzet” jelenti többek között a siketséget, a vakságot, a mozgáskorlátozottságot vagy -képtelenséget, az értelem és az elme szabálytalan vagy csökkent működése következtében kialakuló állapotokat, egyszerűen mindent, amitől valaki más lesz. Más lesz, és ezért hiába vonatkoznak rá is a jogszabályok, nem tud élni az általuk biztosított jogokkal. Ezt ismeri fel a 70/A. § (3) bekezdése, amelynek értelmében a „Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.” Ilyen logikus intézkedés volna az esélyegyenlőségi törvény megszületése, amely elősegíthetné az emberek egy csoportja alkotmányos jogainak érvényesülését.

Megítélésem szerint a törvénytervezet megfelel a legmagasabb színvonalú európai elvárásoknak, egyúttal felmutatja a jövőben kívánatos normákat, követendő magatartásmintákat, vagyis erőteljesen befolyásolja a társadalmi attitűdöt. A törvény alapvetően megváltoztathatja a magyar társadalomnak a sérült emberekkel kapcsolatos eddigi magatartását, hozzáállását, a problémakezelés módozatait.

Természetesen a tervezetnek számos hibája is akad. Kimaradt belőle – többek között – a problémák korai felismerésének jelentősége, illetőleg a gyermek joga bajának korai felismeréséhez. A szöveg ritkán fogalmaz meg alanyi jogokat, ami félelmet tükröz, hiszen a deklarált jogosultságot már nem lehet megtagadni. A civil szervezetek álláspontja mereven eltér a közigazgatási szakemberektől: előbb kell a gondolatnak megszületnie, azután rendelődnek hozzá az anyagi eszközök. Másképpen megfogalmazva: amire nincs gondolat, arra sohasem lesz pénz. Elfogadhatatlan a félelem attól, hogy a legtöbb jogot, jogosultságot alanyi jogként fogalmazza meg a törvény.

Ugyanakkor nem hallgatható el, hogy a tervezett egységes rehabilitációs ellátási rendszer – a területi fogyatékosügy, információs, tanácsadó és diszpersz szerepet ellátó központokkal – eleinte csak aka-

dozva tudja majd ellátni a feladatát. Ennek okai egyrészt a szakemberhiány és a szervezés kezdeti nehézségei lesznek, másrészt a meglévő ellenérdekeltségek (értsd alatta a jelenleg szétszórta, izoláltan működő, gyakorta diszfunkcionális bizottságokat). Ezért igen sokan maguknak a központoknak a gondolatát is rossznak ítélik. A segédeszközügyártóktól és forgalmazóktól, valamint az Országos Egészségbiztosítási Pénztártól sem várható, hogy támogassák monopolhelyzetük megkérdőjeleződését. A tervezet szerint ugyanis a jövőben az érdekeltek beleszólást nyerhetnek például a társadalombiztosítás által támogatandó segédeszközök listájának – jelenleg teljes homályban zajló – összeállításába.

Valószínűleg hibául róható fel az is, hogy a törvénytervezet a foglalkoztatási problémák megoldását majdnem teljes egészében átengedte a munkaügyi tárcának – a foglalkoztatási kérdések legnagyobb része kikerült a tervezetből –, amelynek a hozzáállásából éppen az esélyegyenlőségi törvény friss szelleme hiányzik: nem az Önálló Élet Mozgalom, a sérült ember fogyasztóként való megjelenése, a teljes társadalmi integráció, a szegregált szakképzés és szegregált munkahelyek megszüntetése kapja a fő hangsúlyt, hanem sokkal inkább régi, paternalista attitűdöket konzervál.

Különösen érdekes az antidiszkrimináció és a pozitív diszkrimináció körül lezajlott, nem túl hangos vita. A kérdés az volt, szükség van-e egyáltalán antidiszkriminációs törvényre. Igazságügyi szakemberek könnyen hivatkoznak arra, hogy az Alkotmány nyilvánvalóan tiltja a diszkrimináció minden fajtáját, formáját, s nem szívesen ismerik el, hogy ez önmagában nem elég. A gyakorlatban másképp vetődnek fel ezek a kérdések. Diszkrimináció-e, ha egy értelmes, sikeres felvételt tett fiatal azért nem járhat egyetemre, mert a kerekesszéke nem fér be a liftbe, és az egész egyetemen nincs egyetlen olyan mosdó, amit használhatna? Diszkrimináció-e, ha egy vak középiszkolást a megfelelő oktatási segédeszköz hiánya miatt megfosztanak a földrajz és nyelvtan (!) tanulás lehetőségétől? Diszkrimináció-e, ha egy igen ügyes kezű fogtechnikus azért nem alkalmaznak, mert siket, és nem hallja meg az esetleges telefoncsöngést, ha egyedül van a műhelyben? Alkotmány ide vagy oda, úgy vélem, mindez diszkrimináció. S nemcsak ezt kell tiltani specifikusan ahhoz, hogy a sérült emberek élhessenek az alkotmányban biztosított alapjogaikkal, hanem többletjogokra is szükségük van, egyenesen

arányban azzal, amennyivel kevesebb képességgel, képességgel rendelkeznek. Ezt viszont már pozitív diszkriminációnak hívják (affirmative action), amit több minisztérium is populista érvekkel ellenezett (például hivatkozás az ország jelenlegi gazdasági helyzetére, a többletforrások előteremtésének lehetetlenségére). Ezzel szemben úgy gondolom, jelen társadalmi körülményeink között biztos, hogy szükség van a pozitív diszkriminációra, hisz ez teszi valóban egyenlővé az esélyeket. Nem futhatnak versenyt a futók úgy, hogy az egyik sima talajon fut, a másiknak meg vízsgödörökön kell átugrálnia. Ahhoz, hogy egyenlők

legyenek az esélyeik, időngedménnyel, rövidebb távval vagy egyéb módon, de közelíteni kell a két futó terhelését. A fejlett társadalmakban, ahol az antidiszkriminációs törvények megsértését nagyon szigorúan szankcionálják, a pozitív diszkriminációt mára a diszkrimináció egyik sajátos válfajaként értékelik, s feleslegesnek tartják. Nálunk azonban – az előbbi hasonlatnál maradván – olyan mérhetetlen különbségek vannak a futópályák

között, hogy a hátránnyal indulóknak még legalább tíz évig aktív segítségre, vagyis pozitív diszkriminációra lesz szükségük.

Ha a törvény megszületne, valószínűleg hibái ellenére is sokat javíthatna az érintettek életén. Az 1980-as évek óta észlelhető azok a társadalmi és szociálpszichológiai változások, amelyek végső soron a hazai sérült-ellátás elmaradottságára, hiányosságaira reagáltak. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban feltűnően nagyszámú olyan civil szervezet alakult, amely az állami rehabilitáció fehér foltjainak eltüntetését tűzte célul. A politika és a törvényhozás mindezen változásokat nem érzékelte, azokra nem reagált. Mint már olyan sokszor, a politika most is az élet után kullog. A politikusok jó néhányszor elodázták már az esélyegyenlőségi törvénnyel kapcsolatos döntést, s az időhúzás most is jól érzékelhető. A sérült, a rokkant ember senkinek nem fontos, csak a családjának, a közvetlen barátainak és azoknak, akik az életüket arra tették, hogy segítsenek nekik emberi módon élni. Ebben a körbe ma Magyarországon legkevesebb másfél millió ember tartozik, ami szavazótábornak sem elhanyagolandó. Vajon mikor születnek meg Magyarországon azok a politikusok, akik elég fontosnak tartják a népességnek ezt a részét ahhoz, hogy választási zászlajukra tűzzék ügyüket? Talán akkor, ha majd egy egész generáció nőtt már fel az esélyegyenlőségi törvény ismeretében és tiszteletében.